

УДК: 37.091.4 : 331.548. : [159.9] – 053.5

ЮЛІЯ КАЛЮЖНАПолтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ
ШКІЛЬНОЇ МОЛОДІ У СВІТЛІ ПЕДАГОГІЧНОГО
ДОСВІДУ А. С. МАКАРЕНКА**

У статті розглядається проблема підготовки школярів підліткового та юнацького віку до здійснення ними професійного вибору. Аналізуються основні труднощі цього процесу та окреслюються шляхи формування мотивації ефективного професійного самовизначення шкільною молоддю.

Ключові слова: професійний інтерес, професійна схильність, професійний намір, професійна орієнтація, мотивація професійного вибору.

Постановка проблеми. Сучасний стан суспільно-економічного розвитку в Україні передбачає необхідність підготовки у школі не лише освіченої, ерудованої особистості, а перш за все, людини, яка здатна свідомо та відповідально здійснити професійний вибір. Саме так молодь має можливість визначити поле діяльності, відповідне здібностям та схильностям. Це дозволяє, з одного боку, досягти найвищої ефективності праці, а з іншого – забезпечити самореалізацію кожної особистості.

Важливість ефективної підготовки до майбутньої професійної діяльності підкреслювала А.С. Макаренком у його працях. Зважаючи на значущість цієї проблеми, він шукав шляхи та засоби її реалізації безпосередньо у навчальному процесі. Слід зазначити, що А.С. Макаренко повсякчас боровся з численними спробами вульгаризаторських педагогічних вчень штучно поєднати навчання як процес опанування основами наук з засвоєнням простих трудових навичок, намагаючись вибудувати життєву та практично доцільну концепцію їх природного і осмисленого поєднання. На цьому шляху проблема ефективної професійної роботи вимагала оперативного практичного вирішення. Фундаментальні погляди А.С. Макаренка у цьому напрямку мають актуальність і сьогодні, є основою для комплексної підготовки молоді до майбутньої професійної діяльності.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Як свідчать сучасні психолого-педагогічні дослідження, професійний вибір школяра залежить від розвитку деяких важливих психологічних утворень [2; 3; 6].

Першим з них є *професійний інтерес*, тобто внутрішній пізнавальний мотив, пов'язаний з освоєнням змісту професійної діяльності. Як правило, він полягає у тенденції до читання літератури, періодики, перегляду кінофільмів та телепередач про специфіку професій та людей праці. Професійні інтереси спостерігаються вже у дошкільному та молодшому шкільному віці, поглиблюються та стабілізуються у підлітків та старшокласників. Варто зазначити, що у молодших школярів професійні інтереси можуть не співвідноситись із усвідомленням власних здібностей, можливостей. Так, фізично слабенький хлопчик може обирати професію льотчика, а дівчинка, що не має досконалого музичного слуху, прагне бути співачкою. Зрозуміло, що наявність лише професійного інтересу не може бути запорукою адекватного самовизначення школяра.

Розуміючи специфіку професійних інтересів наймолодших вихованців, А.С. Макаренко прикладав значні зусилля до подолання їх нестабільності та деякої відірваності від само оціночної діяльності. Суттєву роль у цьому відіграло утворення різновікових загонів, у яких молодші вихованці орієнтувалися на поведінку старших, їх авторитет, досвід, у тому числі і професійний. Усе це сприяло тому, що інтереси до професії набували практичного забарвлення та життєвого значення. [4].

Підлітковий вік, що є періодом формування самооціночного процесу, характеризується дедалі чіткішим співвідношенням інтересу до професії та уявлень про власні психологічні і фізичні якості. Включаючись до широкого спектру позашкільних занять, у систему інтенсивних соціальних відносин з однолітками та дорослими, підліток вирізняє свої сильні та слабкі сторони, переваги і недоліки, формулює можливі перспективи професійного вибору. Для цього віку характерними є висловлювання: «Буду філологом, бо мені подобається літе-

ратура», «Хочу бути художником, бо маю високі оцінки з малювання». Таким чином, підлітки виявляють та усвідомлюють власні **професійні схильності**.

Старший шкільний вік вирізняється тим, що молодь, окрім інтересів та схильностей, прагне перевірити свої можливості або безпосередньо у професійній діяльності (наприклад, допомагаючи батькам у сільгоспроботах) або в умовах, наближених до професійних (наприклад, доглядаючи дошкільників або організуючи їх дозвілля). Таким чином, у старшокласників формуються **професійні наміри**, що спираються на практичні спроби молоді у майбутній діяльності у поєднанні з інтересами та нахилами. Це є найважливішим чинником у самовизначенні, бо обумовлює максимально усвідомлений вибір професії. Старшокласник може пояснювати його так: «Хочу бути вчителем історії, бо мене цікавить ця галузь знань, я маю високі оцінки з предмета, окрім того, займаюся в історичному гуртку, готую доповіді бесіди, вечори за цією тематикою, пишу дослідницьку наукову роботу з історії. Все це особисто мені подобається, а оточуючі добре відгукуються про мою діяльність. Отже, я вважаю, що зможу працювати викладачем історії».

Слід зазначити, що у практиці А.С. Макаренка розвиток професійних схильностей та намірів здійснювався у нерозривній єдності з практичною діяльністю, трудовим навчанням та вихованням. Спроби реалізації інтересів вихованців у різних видах праці дозволяли виокремити ті з них, які оптимально відповідали здібностям та можливостям особистості і, внаслідок цього, забезпечували свідомий вибір майбутньої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичне дослідження праць Б.А. Федоришина, Є.М. Павлютенкова, Є.О. Климова та ін. дозволяють виявити деякі відмінності при виборі професії у сучасних підлітків та старшокласників [3; 6; 8].

По-перше, підлітки у більшості випадків точно вказують свою майбутню професію, тоді як старшокласники часто вагаються при цьому. Це обумовлено віддаленістю і невизначеністю ситуації вибору для підлітків і близькістю та відповідальністю вибору старшокласників. Тому зрозумілими стають прояви вагання і невпевненості юнаків як зворотний бік намагання зробити якомога досконаліший вибір.

По-друге, основним мотивом професійного вибору підлітків є уявлення про себе у професійному образі («Я буду мати поважний вигляд за викладацькою кафедрою», «Мені личить військова форма» і т.п.). Старшокласники дедалі більше звертаються до самооціночних моментів власних психологічних якостей.

По-третє, підлітки частіше, ніж старшокласники, наполягають на одному кінцевому виборі («Буду тільки лікарем»). Старшокласники, як правило, вказують кілька варіантів («Якщо не вступлю до медінституту, щоб не втрачати часу, закінчу курси комп'ютерного навчання»). Це свідчить про більшу реалістичність та прагматичність юнаків і їхніх уявлень про перебіг подальшого життя.

Стає зрозумілим, що сьогодні особливої актуальності набуває система профорієнтаційних заходів саме з підлітками, у яких професійні наміри знаходяться на початковому етапі розвитку і вимагають подальшого закріплення та усвідомлення.

Професійна орієнтація – це науково обґрунтована система психолого-педагогічних заходів, що має метою підготувати особистість до праці та надати їй допомогу у виборі професії відповідно до інтересів, нахилів і здібностей, та з урахуванням потреб ринку праці. Основною проблемою при цьому є формування позитивної внутрішньої мотивації вибору (відповідних переконань, інтересів, прагнень, ціннісних орієнтацій), яка є запорукою подальшої плідної трудової діяльності особистості.

У сучасній психолого-педагогічній літературі окреслюються такі основні шляхи розвитку мотивації. Перший шлях, згідно з дослідженнями В.Г. Асєєва, А.К. Маркової та ін., полягає у прямому впливі педагога на мотиваційну сферу школяра за рахунок спеціально організованих бесід, лекцій, пояснень, тощо. При цьому учням пропонуються для використання готові мотиви поведінки, інтереси, які вони мають потім реалізовувати на практиці. Цей вплив може реалізовуватися у формі лекцій та бесід, які стосуються змісту типів професійної діяльності, їх важливості для суспільства, значення для народного господарства, тощо. Безумовно, значення цього напрямку не можна абсолютизувати, оскільки при цьому спричиняється вплив переважно на когнітивну сферу школярів, залишаючи поза увагою сферу безпосередніх практичних зусиль, без яких неможливо у повній мірі добитися розуміння суті професії та саморозвитку професійно важливих якостей. Тому з точки зору теорії мотивації навчання дітей та дорослих [1, 5, 8, 10] його слід органічно поєднувати з методами та прийомами, які забезпечують включення школярів у такі різновиди спеціально органі-

зованої навчально-виховної діяльності, які б створювали умови для формування мотивації як самопізнання, так і саморозвитку таких складових особистості, які у контексті професійного самовизначення забезпечили б оптимальний процес і результат вибору подальшого професійного шляху. А.С. Макаренко підкреслював особливу значущість саме цього шляху: « Істинна суть виховної роботи...полягає зовсім не у ваших розмовах з дитиною, не у прямому впливі на дитину, а в організації вашої сім'ї, вашого особистого і суспільного життя і в організації життя дитини. Виховна робота є перш за все роботою організатора».[4, с.64] Сьогодні у практиці школи цей шлях може реалізуватися у вигляді ділових ігор, диспутів, конференцій, профконсультаційних тренінгів.[9] Такі форми профорієнтаційної діяльності спричиняють потужний вплив водночас на свідомість особистості, її емоційну та практичну сферу, сприяючи формуванню дієвих мотивів професійного самовизначення.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз проблеми свідчить про важливість комплексного застосування різних шляхів розвитку мотивації професійного вибору. Це дозволяє залучити учнів до опанування конкретними прийомами аналізу професійної діяльності, до розв'язання професійно значущих ситуацій, створює умови не лише для підвищення пізнавальної активності кожного, а й сприяє формуванню орієнтації школярів на розвиток та вдосконалення професійно важливих якостей. Подальший пошук можливостей їх застосування різних шляхів виховного впливу може стати запорукою підвищення інтересу учнів до суттєвих характеристик різних типів трудової діяльності та усвідомлення необхідності подальшого цілеспрямованого професійного саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности / В.Г. Асеев. – М., Мысль, 1976. – 198 с.
2. Кабаченко Т.И. Психологические трудности и ошибки при выборе профессии / Т.И. Кабаченко // Учителям и родителям о психологии подростка / Под ред. Г.Г. Аракелова. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 154–179.
3. Климов Е. А. Как выбрать профессию/ Евгений Александрович Климов. – М.: Просвещение, 1990. – 159 с.
4. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т. / Антон Семенович Макаренко. – М., Педагогика, 1984. – Т. 4. – 442 с.
5. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте / Аэлита Капитоновна Маркова. – М., Просвещение, 1983. – 338 с.
6. Павлютенков Е.М. Кем быть? / Е.М. Павлютенков. – К.:Молодь, 1989. – 200 с.
7. Практикум по психологии профессиональной деятельности и менеджмента / Под ред. Г. Никифорова, М. Дмитриевой, В. Снеткова. – СПб, 2001. – 240 с.
8. Профконсультационная работа со старшеклассниками / Под ред. Б.А. Федоришина. – К.: Радянська школа, 1980. – 158 с.
9. Психологічні тренінги в школі [Упорядник Т.Шаповал] – К.: Шкільний світ, 2010. – 128 с. (Бібліотека « Шкільного світу»).
10. Психология труда / Под ред. А.В. Карпова – М.: Владос, 2004. – 352 с.
11. Сахаров В.Ф. Профессиональная ориентация школьников / В.Ф. Сахаров, А.Д.Сазонов. – М.: Просвещение, 1989. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2013.

Калюжная Ю.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко, Украина

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ ШКОЛЬНОЙ МОЛОДЕЖИ В СВЕТЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОПЫТА А.С. МАКАРЕНКО

В статье рассматривается проблема подготовки школьников подросткового и юношеского возраста к осуществлению ими профессионального выбора. Анализируются основные трудности этого процесса и определяются пути формирования мотивации эффективного профессионального самоопределения школьной молодежи.

Ключевые слова: профессиональный интерес, профессиональная склонность, профессиональное намерение, профессиональная ориентация, мотивация профессионального выбора.

Kalyuzhnaya Y.

Poltava National Pedagogical University named V. Korolenko, Ukraine

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF SCHOOL YOUTH IN THE LIGHT OF PEDAGOGICAL EXPERIENCE A.S. MAKARENKO

The article considers the problem of preparation of schoolchildren of adolescence and youth to implement their professional choices. Analyzed are the difficulties of this process and determines the ways of formation of motivation of effective professional self-school youth.

Keywords: professional interest, professional aptitude, the professional intention, professional